

İnsan Hakları Eğitimine Disiplinlerarası Yaklaşım

V. Atilla OĞUŞGİL*

Özet

Günümüz eğitim kurumlarında, insan hakları eğitimi için nasıl bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği konusu üzerine yapılan tartışmalarda iki önemli yaklaşım öne çıkmıştır. Bunlar; özetle, insan hakları eğitiminin okul programında bağımsız bir ders aracılığıyla verilmesi ile bu eğitimin öğretim programlarındaki tüm disiplinler içinde verilmesi gerektiği şeklindedir. Literatürde, bunlardan insan hakları ile ilgili bilgilerin doğrudan ve bağımsız bir ders aracılığıyla aktarılmasını amaçlayan ilk yaklaşım disiplin merkezli yaklaşım olarak adlandırılırken, insan hakları eğitiminin diğer derslerin de kapsamı içerisinde yer alması gerektiği kanısından yola çıkarak, insan hakları ile ilgili bilgilerin tüm dersler aracılığı ile öğretilmesini amaçlayan diğer yaklaşım ise disiplinlerarası yaklaşım olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada, Milli Eğitim sistemi içerisindeki ilköğretim okullarında yer alan ve ilgili sınıflarda uygulanan insan hakları eğitimi yaklaşımları irdelenecek ve bu konuda hangi yaklaşımın uygulanması gerektiği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İnsan hakları, insan hakları eğitimi, disiplin merkezli yaklaşım, disiplinlerarası yaklaşım.*

* Dr. V. Atilla OĞUŞGİL, Polis Akademisi Başkanlığı İstanbul Şükrü BALCI Polis Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi. atillaogusgil@gmail.com

Interdisciplinary Approach to Human Rights Education

Abstract

In today's educational institutions, the debates on the subject of which approach should be adopted in human rights education have made two approaches become prominent. These are, briefly, a) human rights should be taught through an independent lesson in the school curriculum and b) human rights should be taught in all lessons in the school curriculum. In the literature, the former one, which aims at conveying all knowledge on human rights directly through an independent lesson, is called discipline based approach while the latter one, which is based on the assumption that human rights education should take place in the scope of all other lessons and thus aiming at teaching human rights through all lessons, is called interdisciplinary approach. In this article, the approaches to human rights education in the related classes of primary schools applied within the system of National Education will be examined and the notion on which approach should be applied on this issue will be discussed.

Key words: *Human rights, human rights education, discipline based approach, interdisciplinary approach.*

Giriş

İnsan hakları renk, dil, din, cinsiyet, ırk farkı gözetmeksizin, her insanın insan olması dolayısıyla edindiği evrensel haklardır. Bu haklar, doğuştan ve kendiliğinden kazanılan bir haklar bütünüdür. İnsanın sadece insan olmasından ötürü sahip olduğu bu haklar doğuştan ve kendiliğinden kazanılan haklar olmasına rağmen, bu hakların bilinmesi ve öğrenilmesi doğuştan kazanılmaz ve kendiliğinden gerçekleşmez. Diğer bütün bilgiler gibi hakların bilinmesi ve bu haklar konusunda bilinç kazanılması, ancak eğitim ve öğretimle gerçekleştirilebilir. Doğuştan ve kendiliğinden kazanılan haklar, bilinmediği ve öğrenilmediği sürece yoktur.

İnsan haklarının var olan gerçekler olarak değer kazanması, insan hayatında somut olarak yer edinmesi ve günlük yaşamın her anında ve yerinde olağan davranışlara ve sonuç olarak ta bir yaşam biçimine dönüşmesi, öncelikle bilinmesine bağlıdır. Dolayısıyla, insan haklarının bilinmesi, var olmalarının ön koşuludur, diyebiliriz. İnsan, ancak hakkında bilgi sahibi olduğu ve kullandığı haklarıyla vardır. İnsan, bildiği ve kullandığı haklarıyla insan olur. İnsanı haklarından ayrı düşünmek ve haklarından soyutlamak, insanı inkâr etmek demektir. İnsan hak ve özgürlüklerinin korunması, yetiştirilmesi ile bu haklara saygı duyulması, ancak bilgilenmeyi ve duyarlılığı sağlayacak bir eğitimin verilmesi ile mümkün olacaktır. Zira, insan haklarının korunup kollanması ancak halkın belli bir eğitim düzeyine ulaştırılması ile gerçekleşecek kazanımlardır. Bu yüzden bu hakların korunmasını ve saygı duyulmasını sağlamak için, bilgilenmeyi ve duyarlılığı sağlayacak bir eğitimin verilmesi gerekir. Bu eğitim ise insan hakları eğitimi olarak adlandırılmaktadır.

İnsan Hakları Eğitimi

İnsan hakları eğitimi, öncelikle insana insan olma, insanın kendi fiziksel özelliklerinden önce geldiği ve insan olma bilinci kazandırma yönünde verilen eğitimidir. Literatürde, insan hakları eğitimi için yapılan tanımlara bakacak olursak şu tür tanımlamalara rastlarız.

1993 yılında Avusturya'nın başkenti Viyana'da gerçekleştirilen İnsan Hakları Dünya Konferansı'ndan sonra, Birleşmiş Milletler tarafından 1995-2004 yılları arası "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi Onyılı" olarak ilan edilmiş ve akabinde hazırlanan Eylem Planına göre, insan hakları eğitimi, "bilgi, yetenek, anlayış ve davranışlardan oluşan evrensel bir insan hakları kültürü aşılıp yerleştirmeyi amaç edinen bilgilendirme ve eğitim etkinliklerinin tümü" olarak tanımlanmıştır (Gülmez, 1998: 1-2).

İnsan hakları eğitimi, kişilerin insan haklarını anladıkları ve önemli olduklarını, saygı görmeleri ve korunmaları gerektiğini hissettikleri noktaya kadar gelişmelerine yardım etmektir (Amnesty International, 1996: 5).

İnsan hakları eğitiminin önde gelen düşünürlerinden Flowers (2000: 7), insan hakları eğitimi, bu konudaki bilgilerin aktarılması, gerekli tutum ve davranışların geliştirilmesi süreci olarak tanımlarken, Anderson (1982: 227) ise insan hakları eğitimi sürecinde teoriden çok pratiğe vurgu yapmış ve insan hakları eğitiminin sadece bilgi aktarmak olmadığını savunmuştur. İnsan hakları eğitimi, bireylerin sahip oldukları hakları bilinçli bir şekilde kullanmaları yönünde verilen eğitim olarak ifade edilmiştir.

Ünal (1997: 8) ise insan hakları eğitimi, gençlerin hak, adalet, eşitlik, kardeşlik, özgürlük, barış, hoşgörü ve insan onuru gibi duygularını geliştirerek kendilerini geleceğe hazırlama yönünde aldıkları eğitim olarak tanımlamıştır.

Kuzgun'a (1996: 158) göre insan hakları eğitimi, bireyin bir insan olarak her şeyden önce kendi gereksinimlerinin farkında olması ve bunları karşılamaya yönelik olarak çalışmak adına kendine karşı saygılı olması, başkalarının gereksinimlerine duyarlı olmak adına başkalarına karşı saygılı olması ile saygı duyulan başkalarının kapsamını tüm insanlığı içine alacak şekilde genişletmesi ve böylece tüm insanların temel gereksinimlerine karşı duyarlı olması amacıyla verilen eğitimidir.

Kepenekçi'ye (2000b: 10) göre ise insan hakları eğitimi, "Genel anlamda herkeste, örgün eğitim kapsamında düşünüldüğünde öğrencilerde, insan haklarına saygı ile bu hakları koruma ve bu haklardan yararlanma bilincini geliştirmek amacıyla, uygun içerik, materyal ve yöntemlerle verilen eğitim" e karşılık gelmektedir.

Özetle, insan hakları eğitimi, yukarıda getirilen tanımlara bakıldığında, bireylerin insan hakları ile ilgili bilinçlenmelerini sağlamak, öğrenilen bilgilerin pratiğe dönüştürülerek, yaşantılarının bir parçası haline getirmek, özgürlük, adalet, hoşgörü, eşitlik, kardeşlik gibi temel değerler yanında kendilerine ve başkalarına karşı saygılı ve duyarlı olma bilincini kazandırmak ile bu

kazanımlar neticesinde evrensel bir insan hakları kültürü oluşturmak adına verilen eğitim olarak değerlendirilebilir.

İnsan Hakları Eğitiminin Amacı

İnsan hakları eğitimi, bireylere, insan hakları ile ilgili bilgilendirmeden önce, insan olma bilinci ve insanlığın ortak varlığı olan hakları koruma, yetiştirme bilinci aşılmalıdır. İnsan olmanın, insanın fiziksel özellikleri gibi görünen dış özelliklerinden önce geldiği, hakların öncelikle insana tanındığı ve bu hakların insanlık için olumlu değerler yaratma araçları olduğu bilinci kazandırılmalıdır.

İnsan, kendi hakları kadar başka insanların da haklarının bulunduğu ve onlara da saygı gösterilmesi gerektiği bilincinde olmalıdır. Bu anlamda insan hakları eğitimi, insan haklarının korunması ve aynı zamanda geliştirilmesi konusunda bireylerde bilinçlenmeyi artırmalıdır. İnsan haklarının evrensel boyutu göz önüne alınarak, bireyler, insan haklarını sadece bir ülkede değil tüm dünyada korumak ve geliştirmek için, insan hakları ihlallerine karşı çıkmak ve tepkilerini ortaya koymak konularında bilinçlendirilmelidir. İnsan hakları eğitiminin amacı kullanılmayan ve günlük yaşamın her kesiminde ve anında davranışlara dönüştürülmeyen bilgiler edinmek değil insan hak ihlali sayılan davranışları değiştirmek, azaltmak, ortadan kaldırmak olmalıdır.

İnsan hakları eğitimi sonucunda ulaşılmak istenen ideal, hak ihlaline neden olan davranışların ortadan kaldırılmış veya en azından bunların asgari düzeye indirilebileceği bir toplum düzeni kurulmasıdır. İnsan haklarını, insan haklarının varlığı ile korumayı amaçlayan bu toplum düzeni ise ancak etkili bir eğitim ve öğretimle sağlanır. Böylesine bir eğitim sayesinde ise bireyler etkin, özgür ve katılımcı yurttaş kimliği kazanırlar. İnsan hakları eğitiminden geçen bilgili ve bilinçli bireyler, haklarını kullanma ve koruma konusunda daha duyarlı ve etkili olabilecekleri için bu kazanımlar toplumun gelecek yapısını değiştirme adına da temel hak ve özgürlükler yönündeki ihlalleri önleyici bir hizmet görecektir. Bu eğitimden geçmiş genç bireylerin gelecekte toplumun yönetim kademesine gelebilecek potansiyel kişiler olduğunu düşünürsek, ülkenin yönetim kanadındaki yapılanmanın insan haklarına verdiği önemde o derecede artacaktır. Başka bir deyişle, insan hakları bilgi ve bilinciyle donanmış bireyler, ilerde görev alacakları yerlerde insan haklarının ihlal edilmemesi yönünde bir yönetim ve toplum düzeni oluşturacaklardır. Bu da insan hakları eğitiminin önemini ve uzun vadede sağlayacağı kazanımları gözler önüne seren bir kanıt ve gelişmedir.

İnsan Hakları Eğitimine Yaklaşımlar

İnsan hakları eğitiminin öneminin anlaşılması ile birlikte, bu eğitimde nasıl bir yaklaşımın benimseneceği tartışmaları da başlamıştır. Örnek vermek gerekirse, İnsan haklarının programlarda nasıl yer alması gerektiği uluslararası pek çok kongrelerde tartışma konusu olmuştur. İlk olarak 1978 Uluslararası Viyana kongresinin sonuç belgesinde insan haklarının programlarda nasıl yer alması gerektiğini belirten 9. maddesine göre insan haklarının duruma

göre belirli disiplinler içinde verilebileceği gibi, ayrı bir disiplin olarak da okutulması önerilmektedir¹

Tibbitts (1995) ise insan hakları eğitiminin örgün eğitim programlarında nasıl yer alacağına ilişkin birkaç farklı yol olduğunu vurgulamaktadır². Bunlar;

1. İnsan haklarının bağımsız bir ders olarak programda yer alması.
2. Var olan bir dersin alt başlığı altında verilmesi (örneğin “Vatandaşlık Dersi”nin alt ünitelerinde verilmesi)
3. İnsan hakları konularının ilgili diğer başka derslerle kaynaştırılması yoluyla verilmesi şeklindedir

Elkatmış ise Selvi’den aktardığına göre (2007: 99) bu yaklaşımların şu biçimlerde uygulamaya konulabileceğini ifade etmektedir:

1-İnsan hakları konusunun eğitim programlarında yer alan diğer başka derslerle kaynaştırılarak okutulması iki ayrı biçimde yapılabilir. Bunlar:

- a) İnsan hakları konuları Vatandaşlık, Sosyal Bilgiler, Din ve Ahlak Bilgisi gibi mevcut dersler içinde ayrı bölüm olarak yer alarak dersin içeriği ile kaynaştırılabilir.
- b) İnsan hakları konuları diğer derslerin konuları ile kaynaştırılabilir. Bu kaynaştırma konu, ders programı ve öğretim programı çerçevesinde yapılabilir.

2- İnsan hakları konusunun bağımsız bir ders olarak programda yer alabilir.

Çayır’ da (2003: 92) insan hakları konu ve değerlerinin tüm derslerin programına nüfuz etmesini ve ders kitaplarının da bu doğrultuda yazılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Gülmez (2001: 167) ise “insan hakları ve demokrasi eğitiminin, kişinin temel eğitiminde sürekli olarak değinilecek biçimde, hem tüm disiplinler içinde yer aldığı, hem de ayrı bir disiplin olarak öğretildiği, aynı zamanda evrensel ve sınırları iyi belirlenmiş bir programın oluşturulması” ile verilmesinin gerekliliğine dikkat çeker. Ayrıca uygun disiplinleri içine sokulan bir konu olarak ta öğretilebileceğine belirtmektedir.

Görüldüğü üzere, insan hakları eğitiminin programlarda nasıl yer alması gerektiği, diğer bir ifadeyle bu eğitimin ne tür bir yaklaşım ile verilmesi sorunu konusunda iki tür eğilimle karşı karşıyayız. Bunlardan ilki, insan hakları konu ve alanının bağımsız bir ders olarak okul müfredatında yer alması türünde bir yaklaşım iken, diğeri insan haklarının eğitim programlarında yer alan diğer dersler içerisinde yer alması yönünde bir yaklaşımdır. İnsan hakları eğitimi ilköğretim okullarında kişinin temel eğitim sürecinde ve çerçevesinde alacağı bir eğitim olarak düşünülmesi ve dolayısıyla eğitiminin sadece kendi disiplininin içinde verilen bir eğitim değil,

¹ 1978 Uluslararası Viyana Kongresi’nin Sonuç Belgesinde yer alan öneriler ile ilgili detaylı bilgi için bakınız Gülmez, 2001: 130-140.

² <http://www.hrea.org/pubs/IHF.html>

tüm disiplinler içerisinde verildiği bir süreci kapsayan bir eğitim olarak kabul edilmelidir. Aşağıda, bununla ilgili olarak önce insan hakları eğitiminde disiplinlerarası yaklaşım irdelenecek ve daha sonra bu eğitimin uygun diğer dersler içerisinde nasıl verilebileceği tartışılacaktır.

Disiplinlerarası Yaklaşım

Disiplinlerarası yaklaşım, insan hakları eğitiminin sadece belli bir disiplin içinde değil, insan haklarını ele alan çeşitli bilim dalları arasında bağlantı kurularak, alanla ilgili bilginin bütünleştirilerek verildiği bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, 21. yüzyıl eğitiminin, esneklik, kendi kendine öğrenme, olaylara geniş bir perspektiften bakabilme, çarpıcı sorular sorabilme ve yaratıcı problem çözme yeteneğini gerektirdiği ve bu yeteneğin de disiplinlerarası yaklaşımla kazandırılabilceği inancı çerçevesinde insan hakları eğitiminde kullanılabilen bir yaklaşımdır (Martin, 1987: 418).

Disiplinlerarası yaklaşım, öğretmeni her şeyi bilen kişi değil, kaynak kişi olarak görür. Öğrenci merkezli öğrenmeyi hedef alır. Bu öğrenme sayesinde öğrenciler, nasıl düşüneceklerini, davranacaklarını ve öğreneceklerini öğrenirler. Bu eğitim, bir öğretmen tarafından ya da geniş takımlar halinde çalışan öğretmenler grubu tarafından verilir. Disiplinlerarası yaklaşımı benimseyen öğretmenler, dersin işlenişine ilgili kararlar alırlarken, alanda çalışan uzmanların görüş ve önerilerinden yararlanırlar. Ayrıca, ders kitaplarına bağlı olmaktan çok, ders ile ilgili değişik araç gereçleri ve kaynakları bulmaya çalışarak, öğrencileri araç, gereç ve kaynak bulmaları yönünde güdülerler ve onların bireysel araştırmalarda bulunmalarına yardımcı olurlar (Kepenekçi, 2000a: 36).

İnsan haklarının tek bir alanla ya da dersle sınırlı olmadığı gerçeğinden hareketle, insan hakları eğitiminin doğası disiplinlerarası yaklaşımı gerektirir. Okul içi ve dışı eğitim programlarının tümünü kapsayan geniş içerikli bir program anlayışıyla geliştirilmesi doğru bir yaklaşım olacaktır. Gemalmaz'ın da (1988: 15) ifade ettiği gibi, insan hakları çok boyutlu, çok disiplini bir alan olduğu için, bu alanda yapılacak eğitimde, zorunlulukla çok boyutlu yaklaşımı gerektirir Burada çok boyutlulukla, sadece ilgili disiplinlerle sınırlı olmayıp, eğitime konu olan tüm unsurları da içine alan bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Magendzo da insan hakları eğitiminin sosyal bilimlerin, felsefenin, biyolojinin, dil eğitiminin, beden ve sanat eğitimi gibi diğer tüm disiplinlerin içinde bir parça olması gerektiği görüşündedir. Ayrıca konuların öğretiminde de hak ve özgürlükçü bakış açısının gelişmesi için sadece konuyla ilgili bilgilerin verilmesi yerine örneğin, Biyoloji dersinde “İnsan ve Çevre İlişkisi” konusunda insan haklarının gelişimine etkileri gibi boyutlarıyla verilebileceğini ifade etmektedir (Magendzo, 1994: 256).

İlköğretim müfredatında, insan hakları eğitiminin verilebileceği dersler olarak Tarih, Fen Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Türkçe ve Yabancı Dil dersleri son derece uygun derslerdir. Örneğin, Tarih dersinde insan hakları belgelerinden, savaşlardan, kölelik kavramlarından ve tarihi kişiliklerden bahsederken insan hakları bu konular çerçevesinde tanıtılabilir. Diğer bir ders olan Fen Bilgisi dersinde, sağlık sorunları konusu insan hakları eğitimini vermenin iyi bir yoldur. Örnek vermek gerekirse, öğrencilere sağlık hizmetleri hakları bulunduğu, fakat aynı zamanda kendi ve diğer insanların sağlığına karşı saygılı olma sorumluluğu taşıdıkları gerçeği bu derste verilebilir. Bir başka örnek vermek gerekir ise; yine aynı derste ırk üstünlüğü efsanesi incelenirken, öğrencilerin tarihteki ırk ayrımı hakkında daha sağlıklı bir karar vermeleri için paralel bir çalışma

yürütülebilir. Bir başka ders olan Sosyal Bilgiler dersi içinde konu edilen kentsel coğrafya ile ilgili olarak, yüksek binalı toplu konutlardaki fakirlik sorunlarını ve bunun fakirlerin insan haklarını nasıl etkilediğini içerecek şekilde ele alınabilir. Yine aynı derste coğrafya alt konusu veya ara disiplinde, yatırım ve ticaretin yaşam standartları üzerindeki etkisi veya çevrenin bozulması ile hastalıklar arasındaki ilişki incelenebilir. Çevre kirliliği üzerindeki çalışmalar ile, kıtlık ve yoksulluğun nasıl yaratıldığı, ırkçılık, sömürgeleştirme ve azınlık grupları ile kadınlara karşı olan tutumların kitlelerin insan hakları üzerindeki etkileri incelenebilir. Bir diğer ders olan Türkçe Dersi'nde kitaplar, öyküler ve şiirler; ihlal edilen veya savunulan insan hakları konusu işleme adına mükemmel kaynaklardır.

Bir başka örnek olarak, dil yetenekleri diğer ülkelerdeki ilginç temaları incelemek için kullanılabilir. Örneğin, İngiltere'de ırkçılığa karşı alınan önlemlerle ilgili kısa bir metin, İngilizce kelimeler öğretmek için kullanılabilir. Amaç, öğrencilere yabancı dil öğretmenin yanı sıra, onların her ülkede karşılaşılan insan hakları sorunlarını anlamalarını sağlamaktır. Eğer varsa, yabancı dildeki yayınlar veya edebiyat bu öğretme yöntemi için faydalı olacaktır. Yabancı dil dersleri, ayrıca öğrencilerin konuşma ve tartışmaları için iyi bir fırsattır. Farklı düşüncelerin bulunduğu konular daha teşvik edici olacaktır. Ayrım ve cinsiyet eşitliği iyi tartışma konuları olacaktır. Öğrenciler ayrıca rol oynamaktan hoşlanacaklardır. Yabancı Dil dersleri, öğrencilerin diğer ülkelerdeki öğrencilerle yazışmaları için iyi bir fırsattır. Politik sistemleri, mevcut sosyal sorunlar, azınlıklara karşı yaklaşım ve insan hakları ile ilgili diğer sorular sorulabilir.

Netice itibariyle, insan hakları kavramı çok boyutlu, pek çok disiplinden etkilenen dolayısıyla disiplinlerarası bir olgudur. Buradan hareketle, ilköğretim düzeyinde insan hakları eğitimi dersinin de farklı disiplinlerle ilgili olduğunu dolayısıyla bir tek dersin içerisine kaynaştırmak suretiyle değil disiplinlerarası geniş bir dağılımla öğretiminin yapılması uygun bir yaklaşım olacaktır. Tek bir derse sığmayacak kadar kapsamlı olan insan hakları eğitimi tüm okul programına yayılarak her dersin kapsamı içerisinde yer almalı ve gençlerin insan hakları gibi soyut nitelik taşıyan alanları öğrenmesinde tarih, coğrafya, sosyal bilgiler, dil ve edebiyat gibi derslerden yararlanılabilmelidir.

Milli Eğitim Sisteminde İnsan Hakları Eğitimi

Milli Eğitim'de insan hakları eğitimi 1998–1999 öğretim yılından itibaren ilköğretim okullarının müfredatına girmiş durumdadır³. Talim ve Terbiye Kurulu tarafından hazırlanan öğretim programları doğrultusunda ilköğretim düzeyinde daha önce “Vatandaşlık Bilgisi” dersi olarak

³ İlköğretimin kesintisiz sekiz yıla çıkarılmasını öngören 4306 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle; “İlköğretim Okulu Haftalık Ders Çizelgesi” sekiz yıllık bütünlük içinde düzenlenerek 1997-1998 öğretim yılı başından itibaren ülke genelinde uygulamaya konulmuştur. Ayrıca; ilköğretim okulu haftalık ders çizelgesi ile ilköğretim okullarında okutulacak seçmeli dersler yeniden düzenlenmiş ve 1998-1999 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Bu çerçevede 7. ve 8.sınıflara “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” ders programı, denenip geliştirilmek üzere uygulamaya konulmuştur.

okutulan ders, insan hakları konularını kapsayacak ve 7. ve 8. sınıflarda haftada birer saat zorunlu olarak okutulacak şekilde “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi adını almıştır⁴.

Söz konusu gelişme, İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1995'te imzaladığı protokol gereği hayata geçirilmiştir. Bu protokolde, ilköğretimin ikinci kademesinde “Vatandaşlık Bilgileri” adı altında okutulan ders, “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu protokolde şunlar öngörülmüştür (Kepenekçi, 2000b: 78):

1. İlköğretimin ikinci kademesinde okutulan ‘ Vatandaşlık Bilgileri’ dersinin adı “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi’ olarak değiştirilecek ve ders yeniden düzenlenecektir.
2. Ortaöğretim programlarına ‘ Demokrasi ve İnsan Hakları’ adıyla yeni bir ders eklenecektir. Genel, mesleki ve teknik olmak üzere tüm ortaöğretim kurumlarında okutulacak bu ders zorunlu değil, seçmeli olacaktır.

Yukarıdaki 2. maddeden de anlaşılacağı üzere, Milli Eğitim Bakanlığı ayrıca “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinin yanı sıra, liseler için “İnsan Hakları ve Demokrasi” dersinin taslak ve içeriğini hazırlamış ve bunların seçmeli ders olarak okutulmasına karar vermiştir. Sonuç itibariyle, atılan bu adımlar insan haklarının bağımsız bir ders olarak programda yer alması yönünde atılan adımlar olarak değerlendirilebilir.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı bünyesinde 2003 yılından itibaren başlatılan çalışmalar sonucu ilköğretim programlarında yeniden bir değişiklik yapılmıştır. Hazırlanan yeni ilköğretim programlarının 1-5. sınıf programları, 2005-2006 eğitim-öğretim yılından itibaren Türkiye genelinde uygulamaya konulmuştur. 6, 7, ve 8. sınıfların öğretim programları ise 2005–2006 öğretim yılında pilot olarak uygulanmıştır. 2006-2007 öğretim yılında 6. sınıf programları tüm ilköğretim okullarında uygulamaya konulmuştur ve bu uygulama kademeli olarak devam etmiştir. 2008-2009 eğitim-öğretim yılı itibariyle ilköğretim müfredatının tamamı yenilenmiş bulunmaktadır. İnsan hakları eğitimi ile ilgili son olarak Milli Eğitim Bakanlığı, 2005-2006 eğitim öğretim döneminden itibaren uygulanmaya başlayan “İlköğretim Okulları Haftalık Ders Çizelgesi”ni yeniden belirlemiştir.

2006-2007 eğitim-öğretim yılından itibaren 6. sınıftan başlamak üzere kademeli olarak uygulamaya konan yeni ders çizelgesi insan hakları eğitimi ile ilgili yeni değişiklikler getirmektedir⁵.

⁴ İlköğretim okullarında 7. ve 8. sınıflarda haftada bir saat olarak okutulan “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersine ilişkin Müfredat Programı Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 25.06.1998 tarih ve 82 sayılı kararı ile kabul edilmiş ve Tebliğler Dergisinin Temmuz 1998 tarihli 2490 numaralı sayısında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Hazırlanan yeni “İlköğretim Okulları Haftalık Ders Çizelgesi”nde araştırmamız açısından yapılan en önemli değişiklik eski çizelgede yer alan “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinin kaldırılması olmuştur. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin konuları yeni çizelgede Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük gibi derslerin üniteleri içerisinde işlenecektir. Diğer bir deyişle, ilköğretim 7. ve 8. Sınıflarında okutulan “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi” kaldırılmış ve söz konusu alan diğer derslerle bağlantı kurularak verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu girişim, bir önceki düzenlemeye göre insan hakları eğitimine disiplinlerarası bir yaklaşım katması açısından olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir. Zira bu, insan hakları eğitiminin programlarda nasıl yer alacağına ilişkin getirilen eğitim bilimcilerin görüşleriyle de örtüşmektedir. İnsan haklarının doğası disiplinlerarası yaklaşımı gerektirdiğinden insan hakları eğitiminin de tek bir alanla sınırlanmayıp çok boyutlu bir yaklaşımla farklı dersler içerisinde verilmesi uygun olacaktır (Gemalmaz, 1988: 15; Magendzo, 1994: 256; Tibbitts, 2002: 163).

Sonuç

İlköğretim okullarında verilmekte olan insan hakları eğitiminin konu edildiği bu çalışmada söz konusu eğitimin programlarda nasıl yer alması sorunu tartışılmıştır. Bu çalışma kapsamında dikkat çektiğimiz nokta, insan hakları eğitiminin hedeflediği kazanımların, tüm ders programlarında gözetilmesi gerektiği gerçeğidir. İnsan hakları eğitimi ve duyarlılığı okullarda “İnsan Hakları Eğitimi” ya da “Vatandaşlık Bilgisi” dersi ile sınırlandırılmaz, tüm ders programlarına ve eğitim ortamına nüfuz etmelidir. İnsan hakları eğitiminin asıl amacı, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmek, insanlar arasında ve uluslar arası platformda demokrasiyi, toplumsal adaleti, dayanışmayı, hoşgörüyü ve dostluğu geliştirmek, bireyleri aktif yurttaşlık doğrultusunda güçlendirmek ve evrensel insan hakları değerlerine dayalı bir barış kültürü oluşturmaktır. Tüm bu hedeflere ulaşmak, sadece insan hakları eğitiminin bağımsız bir derste işlenmesiyle mümkün olmayacak, ancak tüm ders programlarına yansıtılmasıyla mümkün olacaktır.

Sadece vatandaşlık derslerinin değil tüm müfredatın insan hakları prensipleri temelinde yeniden gözden geçirilmesi ve insan hakları ve demokratik prensiplerin tüm dersler için değerler zemini oluşturması gerekmektedir. Öğrencilerin insan hakları ve demokrasiye uygun davranışları benimseyebilmeleri için konuların eğitimin tüm alanlarına nüfuz etmesi gerektiği gerçeğinden hareketle tüm derslerin müfredatının bu temelde şekillendirilmesi ve ders kitaplarının bu doğrultuda yazılması gereği hissedilen bir ihtiyaçtır. Örneğin, tarihteki herhangi bir konu, biyolojide insan çevre ilişkileri, edebiyat veya yabancı dil dersinde bir okuma parçası sadece kendi dersleriyle ilgili değil, insan hakları perspektifinden de ele alınabilir. Dolayısıyla İnsan hakları eğitimi hemen hemen tüm derslerle ilişkilidir ve bunlarla kesişmektedir.

⁵ “İlköğretim Okulları Haftalık Ders Çizelgesi” Talim ve Terbiye Kurulunun 14 Temmuz 2005 tarih ve 192 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 2575 sayılı Tebliğler Dergisi’nde (Ağustos – 2005) yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Buradan hareketle, insan hakları ne yaşamdan ve çevreden kopuk, ne de diğer derslerden ayrı ve bağımsız bir alandır. Özellikle ilköğretim döneminde çocukların temel eğitim kapsamı içinde verilmesi gereken insan hakları eğitimi sürecinde bir bütünlük ve devamlılık sağlayabilmek için insan hakları konularının diğer derslerle ilişkilendirilmesi yoluna gidilmelidir. İnsan hakları eğitiminde bazı derslerin bu eğitimde doğrudan ve ağırlıklı biçimde rol alabileceği unutulmamalıdır.

Kaynaklar

Amnesty International (1996). **First Steps: A Manual for Starting Human Rights Education** London, Amnesty International-International Secretariat.

Anderson, Charlotte (1999) “İlköğretimde İnsan Hakları” Çev. Yasemin Karaman Kepenekçi, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 32, (1-2), s. 227-236.

Çayır, Kenan (2003) “Ders Kitaplarında İnsan Hakları ve Demokrasi Bilinci” **Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları** ed. Betül Çotuksöten, Ayşe Erzan, Orhan Silier, İstanbul, Türk Tarih Vakfı Yayınları, s. 90–105.

Elkatmış, Metin (2007) “İngiltere ve Türkiye’deki İlköğretim 1. Kademedeki İnsan Hakları Eğitimlerinin Karşılaştırılması” (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara, Gazi Üniversitesi.

Flowers, Nancy (2000). **The Human Rights Education Handbook: Effective Practices for Learning, Action and Change** Minneapolis: The Human Rights Resource Centre.

Gemalmaz, Mehmet Semih (1988). “İnsan Hakları Eğitiminin Yapısal Özellikler **Öğretmen Dünyası**, (100), s. 14–15.

Gülmez, Mesut (1998). **Belgelerle İnsan Hakları Eğitimi Birleşmiş Milletler On Yılı**. Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Gülmez, Mesut (2001). **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi** Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Kepenekçi, Yasemin Karaman (2000a). “İnsan Hakları Eğitimine Temel Yaklaşımlar” **Milli Eğitim Dergisi** 145, s. 36-37.

Kepenekçi, Yasemin Karaman (2000b). **İnsan Hakları Eğitimi** Ankara, Anı Yayıncılık.

Kuzgun, Yıldız (1996) “İnsan Hakları ve Eğitim” **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri Uluslararası Semineri** Türkiye Felsefe Kurumu, 9-13 Haziran 1980, Ankara: Meteksan A.Ş. s. 157-161.

Magendzo, Abraham (1994). “Tensions and Dilemmas About Education in Human Rights in Democracy”. **Journal of Moral Education**. (23), 3, s. 251–259.

Martin, Paul (1987). “Human Rights-Education for What”, **Human Rights Quarterly, Vol:9**, The John Hopkins University, s. 414-422.

MEB (2005). **Milli Eğitim Bakanlığı 2575 sayılı Tebliğler Dergisi**. s. 539-542.

Tibbitts, Felisa (1995). Planning For The Future: Human Rights In Schools. **Handbook for Helsinki Committees: A Guide in Monitoring and Promotng Human Rights and NGO Management**. (Edit Raymond Swennenhuiw). Vienna: International Helsinki Federation for Human Rights. (Çevrimiçi) <http://www.hrea.org/pubs/IHF.html> 05.12.2008.

Tibbitts, Felisa (2002). “Understanding What We Do: Emerging Models For Human Rights Education”. **Internatioal Review Of Education**, (48), s. 159–171.

Ünal, Şeref (1997). **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku** Ankara, Yetkin Yayınları.

